

Azərbaycan BAKİ

WOMEN, BEAUTY AND SANCTITY

SABİR GƏNCƏLİ

QADIN, GÖZƏLLİK VƏ ÜLVİYYƏT

ЖЕНЩИНА,
КРАСОТА И ВЕЛИЧИЕ ДУШИ

Sabir GƏNCƏLİ
tarix elmləri doktoru

Sabir GANJALI
doctor of history

Сабир ГЯНДЖАЛИ
доктор исторических наук

QADIN, GÖZƏLLİK VƏ ÜLVİYYƏT

Women, beauty and sanctity
Женщина, красота и величие души

(*Ensiklopedik topla*)

Azərbaycan, ingilis və rus dillərində
In Azerbaijani, English and Russian
на азербайджанском, английском и русском языках

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

BAKİ - 2001

j-42007

Rossam O. Sadiqzadə

KHURSHUD BANU NATAVAN (1830-1837, Shusha). A great representative of Azerbaijan poetry of XIX century. Foundress and leader of literary houses: "Mejlisi Faramushan (1870) and Mejlisi-Uns (1872). The original drawings and decorative needle works was made by poetess (Prominent French writer A.Duma, traveling to Caucasus and being on a visit to Natavan took as a gift of her work the tobacco porch embroidered in beads). Khurshud Banu Natavan is also well known for her cultural and charity activity.

ХУРШИД БАНУ НАТАВАН (1830, Шуша - 1897, Шуша). Выдающаяся представительница азербайджанской поэзии XIX века. Основательница и руководительница литературных салонов "Межлиси-Фарамушан" (1870) и "Межлиси-Унс" (1872). Ее созданы оригинальные рисунки и произведения художественного рукоделия (известный французский писатель А.Дюма, путешествовавший по Кавказу и гостивший у Натаван, уезв в качестве подарка вышитый бисером ее работы). Известна также культурными деяниями и благотворительными делами.

XURSİD BANU NATAVAN (1832 -1897). Azərbaycanın görkəmli şairəsi. Xan qızı adı ilə el-oba içində böyük hörmət, nüfuz qazanmış, öz alicənablığı və xeyriyyə işləri ilə bütün Qafqazda şöhrətlənmiş Natavan Qarabağın sonuncu hakimi Mehdiqulu xanın qızı, İbrahimxəlil xanın nəvəsidir. Anası Gəncə hakimi Cavad xanın nəvəsi Bədirçahan əsilzadə, tərəqqipərvər, nəcəbətli bir qadın olmuşdur.

Natavan Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. O, uşaq yaşlarından gözəl təlim-tərbiyə görmüş, musiqi, rəssamlıq və klassik Şərq poeziyası ilə maraqlanmış, ərəb və fars dillərini öyrənmişdir.

Hələ çox gənc ikən Dağıstan zadəganlarından olan knyaz Xasay Usmiyevə ərə verilmiş, ondan iki evladı - Mehdiqulu adlı oğlu, Xanbiki adlı qızı olmuşdur.

1858- ci ildə fransız yazıçısı A.Dümə Qafqaza səfəri zamanı bu ailənin qonağı olmuş, Natavan haqqında xoş sözlər söyləmiş, şairəyə nəfis füqurları olan şahmat bağışlamışdır. Həmin görüşü A. Dümə belə təsvir edirdi: "Mənim dəvət olduğum evdəki məclisə iki knyaz qadını və kişiyinin əri Xasay Usmiyevə itirən edirilər. Onlar bizi çox ehtiramla qarşıladılar. Bu knyaz qadınlardan biri Qarabağ xanı Mehdiqulunun arvadı və o xani onun qızı idi. Hər ikisi milli paltar geymişdi. Qızı bu paltarda olduqca cazibədar görünürdü".*

Natavan fransız qonağına öz əl işlərindən hədiyyə vermişdir. Bu hədiyyə yazıçının xoşuna gəlmiş, onu yüksək qiymətləndirmişdir.

Abadlıq və mədəniyyət sevnən bu qadın haqqında bir sıra kitab,

məqalə, elmi əsər və pyes yazılmışdır. Onun bədii yaradıcılığı, ictimai və mədəni fəaliyyəti neçə-neçə tədqiqat işində əks olunmuşdur.

Natavan 1872-c ildə Şuşanın 6-7 kilometrliyində olan İsa bulagından su kəməri çəkdirmişdir. Əhali onu "Xan qızı bulagi" adlandırmışdır.

Yüksək mədəniyyətə və dünyagörüşünə malik olan Natavan çarizmin müstəmləkəçi mühitində ictimai həyatda fəal iştirak edir, müasirləri ilə şe'rlər, yazırdı. O, 1872-ci ildən Qarabağ şairlərinin "Məclisi üns" ədəbi məclisinə rəhbərlik etməyə başlamışdır.

Natavan nəinki Qarabağın, bəlkə də bütün Cənubi Qafqazın böyük şairi olmuşdur. Onun rəhbərliyi ilə şe'r məclisi mədəni bir ocağa çevrilmiş, burada dövrün ziyalıları fikir mübadiləsi edir, ədəbiyyat məsələləri müzakirə olunurdu.

Natavan eyni zamanda incə zövqlü rəssam və bədii qurama ustası idi. Onun 1886-cı ildə düzəlttdiyi 227 səhifəlik albomda qrafik sənətinin gözəl nümunələri toplanmışdır. Qələmdaşa çəkilmiş qızılqul, bülbül, yasəmən, bənövşə, pərvanə, süsən, qərənfil, lalə şəkilləri çox incədir. Albomda Şuşa mənzərələri və Şamli sarayının şəkilləri də vardır. Bunlar uydurulmuş, xəyalı şəkillərdən fərqli olaraq, canlı təbiəti və konkret əşyaları əks etdirən realist rəsmlərdir. Quş, at, ev (səh 115), sahil (149), körpü (səh 112), dağ yolu (181), dəniz sahili (185) və s. rəsmlər də bu qəbildəndir. Albomun cildi də orijinal tərtib edilmişdir. Müxtəlif rəngli saplarla cildin üzərinə

* F. Seyidov, "Xursid banu Natavan", B. 1956, s.4.

X. B. Natavan uşaqları ilə.
K. B. Natavan with her children.
X. B. Натаван с детьми.

toxunmuş qızıl gül, qovaq ağacı şairənin lirik hissələrinin ifadəsidir. Albomda Natavanın həmin şəkillərə müvafiq 13 şe'ri vardır. Qalan 20 şe'r isə Azərbaycanın başqa şairlərinindir.

Natavan XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycanın bir sıra mədəniyyət mərkəzlərində yaradılmış "Beyti-Fəromuşan", "Beytüs-səfa" məclislərinin şairləri ilə əlaqə saxlayır, ədəbi ictimaiyyət arasında görkəmli mövqə tuturdu. Şairlər Natavanın ədəbi yaradıcılığı ilə maraqlanırdı, ona şe'rlər həsr edirdilər. Qasım bəy Zakir, Həsən Yüzbaşev, Mir Möhsün Nəvvab, Mirzə Məmmədqulu və başqaları Natavan haqqında bir sıra şe'rlər yazmışlar. XIX əsrin və XX yüzilliyin əvvəllərində yaşamış 50 nəfərə yaxın şair Natavana nəzirə yazmışdır.

Natavan Azərbaycandan xeyli uzaqlarda da məşhur olmuşdur. Orenburqda Rza Ələddin ibn Fəxrəddin öz qızı Zeynəbə həsr etdiyi "Məşhur xatunlar" kitabında Xurşid Banu haqqında da məlumat vermişdir. Həmin məlumatın bir yerində deyilir: Xurşid

Banu "zirək, ağıllı olub türki və farsı, həm ərəbi bilir və əksər ömrünü mütləli ilə keçirirdi. Təbiəti şe'riyyəsi həm olub, ümmün faydası üçün mal sərf etməkdən ləzzətlənür olmuşdur. Yüz böyük rüblə rus aqaçası fəda edərək Şuşa şəhərinə çeşmə yasadub tatlı su gətirmişdir".

Ömrünü xeyirxah işlərə, mədəniyyət və maarifin yayılmasına sərf edən bu həssas qəlblı şair-rəssam qadın 1867-ci il Paris Dünya sərgisinin, 1869-cu il Moskva və 1882-ci il Tiflis bədii kənd təsərrüfatı sərgisinin iştirakçısı olmuşdur. Sərgidə Natavanın saxladığı məşhur Qarabağ atları, bədii zövqlə düzəltdiyi əl işləri, Qarabağda yetişdirilən taxıl növləri nümayiş etdirilmişdir. Onun sərgilərə təqdim etdiyi müxtəlif eksponatları birinci yeri qazanmış, qızıl medala və tərifnaməyə layiq görülmüşdür. Bu haqda Rusiyada çap olunan "Konnozavodstva" jurnalının 1882-ci ildə çıxan 2 və 11-ci saylarında məlumatlara rast gəlirik.

Natavan xan qızı olsa da, iztirablı həyat sürmüş, xalqın dörd-

Natavanın Şuşadakı evi.
Natavan's house in Shusha.
Дом Натаван в Шуше.

səri ilə bir nəfəs almış, el-obasına qəlbən bağlılığından Qarabağdan ayrılmaq istəməmiş, Dağıstan əsilzadəsi ilə axıracan yaşamamış, taleyini sadə şuşalı Seyid Hüseynlə bağlamış, ondan üç oğlu, iki qızı dünyaya gəlmişdir.

Poeziyamızın parlaq siması, xalqımızın vətənpərvər qızı Natavan gözəl, mehriban, ailəcanlı bir ana kimi də milli mədəniyyətimizin xidmətinə görə övladlar bəxş etmişdir. Onun üç övladı - Mehdiqulu, Xanbikə və Mir Həsən poeziya vurğunu olmuş, lirik şe'rlər yazmışlar.

NATAVANIN ŞAHMAT FÜQURLARI

Nizami adına Azərbaycan ədəbiyyatı muzeyində Xurşid Banu Natavana məxsus dörd ədəd şahmat fəquru (inv. 2233) saxlanılır. Bu fəqurları Natavanın nətiçəsi Leyla xanım Usmiyeva muzeyə hədiyyə vermişdir. Həmin şahmat dəstinə məşhur fransız yazıçısı A.Düma (ata) 1858-ci ildə Qafqaza səyahəti zamanı Xurşid Banu Natavana hədiyyə etmişdir.

Natavanın birinci əri Dağıstan knyazı Avropada təhsil almış, fransız dilini mükəmməl bilən general-mayor Xasay Usmiyev öz ailəsi ilə birlikdə Qarabağdan Bakıya gəlmiş, A.Düma ilə görüşmüşdür. Həmin tarixi görüşdən yadigar qalmış şahmat fəqurları fil sümüyündən düzəldilmişdir. Fəqurların yarısı fil sümüyü rəngində Avropa hökmdarlarının ordusunu, ikinci yarısı isə mavi rəngdə şərq hökmdarlarının ordusunu təmsil edir. Fəqurların ölçüləri: şah - 80 x 20 mm, top - 70 x 30 x 20 mm, piyada - 65 x 20 x 15 mm. Burada topan yelkənli qayıq şəklində təsviri nəzəri cəlb edir. Görünür bu fəqurlar Rusiyada hazırlanmışdır. Düma Qafqaza gələndə qədər Peterburqda və Moskada olmuşdur.

j-42007

